

מ' / 18-16, 13-12, 10-9, 8 (1962, 224), 27-26, 32-29, 42-45.

מסת-מבוא

מאמר א': מסגרות ובריקה

כנודע, כבר יש בידינו כמה וכמה מחקרים גדולים ואף ספרים כוללים לתולדות הספרות שלנו בדורות האחרונים ומן הדין היה, כי נראה את הדרך גם סלולה גם ברורה לפנינו. ולא היא; ככל שאנו מבקשים לעיין, אם בפרק מפרקי התקופה הזאת אם בתקופה כולה, קופצים עלינו כמה וכמה קשיים, המתוראים כקשיים של מתודה ובאמת הם קשיים של מהות. הקשיים האלה, שכל אחד מפותל מחברו, סוגם כפול. הסוג האחד שאין בידינו ל"נותו" — גורלה ומעמדה של הספרות הזאת; הסוג האחר שיש בידינו לשנותו — גישתם של חוקריה לשיטותיהם.

אם נאמר לבדוק את הגישה הזאת, נהא חייבים להפליג לעיקרו של דבר, כלומר להתבונן בעצם-המושג של ספרות עברית חדשה, ועד-מהרה תתגלה לנו סתירה בדרכנו של כותבי תולדותיה. הללו ניסו לגרוס את הספרות הזאת, על התפתחותה המיוחדת, בתוך סכימה שאולה, שנהגו בה פעמים שימוש מיכני, ובין מהוך כך ובין לשם כך הטילו שינוי שאינו מצוי בתולדות ספרות אחרות. כותב ספרות של עם ועם בתקופה מסוימת מכליל בה כל שנוצר בה בלשון הראשה, והמהדר מרחיב את הגבולות וכוונס בתוכם גם מה שנוצר בדיאלקטים שלה. ואילן כותבי תולדות הספרות החדשה שלנו כוללים בה לא כל שנוצר בלשוננו בדורות האחרונים אלא חלקה בלבד — מה שנמשך ממעגל ההשכלה (מנדלסון ואילך) ולכל המרובה הם מוסיפים, וגם הוספה זאת אינה שלמה, מה שקדם למעגל ההשכלה, אם ברוח אם ביסודות (רמח"ל) ומעמידים מחוצה לדיונם את שאר הספרות שנוצרה באומה באותה תקופה עצמה. לאמור, בבואם לדון תקופה שלמה של כמאתיים שנה הם מותחים קו של הבדלה ביצירה הכוללת של האומה וכותבים, בעצם, חלק של הספרות הזאת, שבו אין החלקים האחרים נראים, לפחות במחצית התקופה הזאת ומעלה, אלא באספקלריה העקומה של סאטירה ופולמוסאות. הדברים האלה צריכים הדגשה, ביחוד עתה ממרחק-הימים, שבו אנו רואים את שלושת זרמי הספרות העיקריים — של חנועת ההשכלה, חנועת החסידות, חנועת המתנגדות — יונקים, מעבר לגילויי-ניגודיהם, ממסתר-ישרשים משותפים, ביתר דיוק: משורש אחד, ונפגשים בסופם בצמרת אחת, ושעל כן הספרות של שלושתם, היא-היא הספרות העברית החדשה, אולם חוקרי ספרותנו תחת להגיע אל הקרקע המזועזעת והמשותפת, שהצמיחה מתוך שורש אחד את הקנה מרובה-הבדים, ולמצוא את הדרך המיוחדת של דיון ותיאור, של סיוג והערכה — הטילו אותו קו של הבדלה בלב התקופה הגדולה הזאת, והוא קו, שככל שנרחיק מימי התקופה הנידונה, תתבלט ותלך המלאכותיות ואף השרירות שבו.

Jewish Literary History

borrowed scheme

[Zionist: סבט 18]

1) exclusive rather than inclusive

2) select precursors

3) only in maskilic Hebrew

neo-classical = 1830-40
romantic = 1840-50
enlightenment = 1850-60

1 סבט 18 (1767-1767)

= Lectures to Youth Aliya leaders

imp. of the date: post-holocaust; 18-19

קשים אלה וכאלה — ההתגברות עליהם היא בדינו. ודאי, התגברות זו מחייבת גם מידת-עז, גם כוח-בדיקה, גם חריצות-עיון, ואם נאמר לצאת באמת ידי חובה, לא נוכל לעשות בחקר ספרותנו החדשה בחינת נמשכי תלם חרוש אלא בחינת נרים ניר חדש, אם כי מתוך הכרח או לשם נוחיות, לא נקיים בבית אחת וישן מפני חדש תוציאו. אבל יש קשים שאין בדינו לשנותם ומקורם, כאמור, בגורלה ומעמדה של ספרותנו כבבואת גורלו ומעמדו של עמנו בדורות אחרונים. המדבר בספרותו של עם ועם מדבר לא בלבד בתחום מוגדר בלשון, אלא לרוב גם בתחום מוגדר בגיאוגרפיה שלה. האומר, למשל: ספרות רוסית כוונתו גם לתחום גיאוגרפי מסויים, והוא תחום נרחב ורצוף בתוך משטח גדול יותר, תחומה של האומה הרוסית הגדולה, אשר כאגפי מדינתה הם העמים האחרים. האומר, למשל, ספרות גרמנית כוונתו לתחום גיאוגרפי מסויים והוא תחום נרחב ומפוזר וב מרכז אחד גדול, תחומה של גרמניה, אשר כאגפים ללשונה הם ארצות או מחוזות של דוברי גרמנית. לא כן האומר ספרות עברית בדורות אחרונים. כוונתו אינה לתחומו של עם שלם ולא לתחומה של ארץ שלימה. כיוון שנושאה החיים (סופרים וקוראים) מתחלפים והולכים והגיאוגרפיה שלה נודדת והולכת, ושני החזיונות האלה, חילופי הנושאים ונדודי-השטח, מתקיימים תוך כדי צמצום-מעגל. כי הספרות העברית של הדורות האחרונים מעגלה הטבעי — אם הביטוי הזה הולם בכלל את מעמדה של ספרות עם גולה — היה כמעט זהה עם מעגל היהודים, שהיו אדוקים בלשון העברית כלשון ביטוי שלא היה בה כדי למלא כל צרכיהם בכל ספרות החיים, אך היה בה כדי למלא כל צרכיהם בספירה או בספירות, שנראו להם עיקר. והנה גם המעגל הזה, המצומצם מאליו, הצטמצם והלך, ואם נראה את תהליך צמצומו מבחינת מלחמתה של הלשון לקיומה עלינו לומר כי היתה זו מלחמה, שרובה ככולה — נסיגה. מפת הנסיגה הזאת מציינת לפנינו, כיצד לשוננו מקפחת שטח אחר שטח ובה אנו רואים בבירור, כיצד לשוננו מפסידה תחילה את שלוחי היהדות הספרדית בקצות אירופה, את איטליה מזה ואת הולאנד מזה, ואחר כך היא מפסידה והולכת מרכוס של יהודי אשכנז, והלשון העברית חיונה במבצרה במזרח. ושמית טריטוריות זו מתחוללת על דרך מפתיעה ומחרידה כאחת: הנה קמו בטרטוריות אלה מרכזי-ספרות, ספרות השכלה בלשוננו, ועמדו על תלם והנה נכחד ההמשך ונעלמו סופרים עבריים על קהלם ואינם עוד. הנה היא שוכלת את בני איטאליה והולאנד, בני גרמניה וביהם ומהרין ואין דורש לה פה זולת יחידים ומפלטה באוכלוסיית-ישראל במזרח של אירופה אשר גם בה אין היא נמלטת מסכנת שמיטה של תחומים. שהרי גם בה לשוננו על ספרותה נתבעה, כמו בארצות המערב, לעמוד בפני יריבתה, הלשון האחרת, ואדרבה פה היא נתבעה לעמוד לפני יריבה כפולה — לשון הנכר ולשון הגלות. חוקר התולדות מסביר לנו על שום מה הספרות העברית, ילידת-ההשכלה במערב של אירופה, לא היה בה לקיים שם את עצמה אלא כימי דור, כשם שהוא מסביר לנו על שום מה ראשית זו, שלא מצאה המשך סביבותיה, ראתה אחרית טובה יותר במזרח של אירופה. מובן כי חוקר הספרות הנעזר בהסברות אלה, מביא במנין גורמי-חוץ וביחוד גורמי-פנים, ובכללם בולטת לפניו העובדה, כי כוח-עמידתה של לשוננו וספרותה זאת נינתו היא בקרקע שלפני ההשכלה ומעבר לה — התנועות של התסידות והמתנגדות, הן שהעמידו לספרות הזאת חיל-מילואים, שאפילו בהיותם מורדים במחצבתם הרי מורשתם היא שפירנסה כוח-חסינותם. ודאי, שההשכלה עצמה דימתה, כי הזרמים האלה הם לה אך קרקע ניצול, לחולל בו תמורותיה ולא ידעה כי הם לה קרקע חיות. כל-שכן שלא שיערה, שכל שהיא מקצה בהם הם מערימים עליה ולפחות במידה שהיא כובשת אותם הם כבושים בתוכה.

geog. variable

how we are not מ"ל-ה' 1911

Europe: linguistic/cultural
hegemony

Hebrew follows a
contracting course —
shrinking usage; losses
outer boundaries of Europe —
Spain, Italy, Holland — then
heartland of Ashkenaz itself

triple axis

cultural continuity
guaranteed by מ"ל-ה' 1911
מ"ל-ה' 1911

המעבר ללשון-זרים גם הוא ענין לחוקר-ספרותנו לענות בו — בו ניתן לו למדוד חפצה של ההשכלה בספרות, כפי שנתקיים בדרך קצרה ובכלים שאולים. ולא עוד אלא מחובתו לעמוד על הבעייה הגדולה של המעבר הזה, בבואו לדון על הספרות העברית בכלל הספרות הישראלית בת-זמנה. שכן אם גם רובו של המעבר ללשונות-הסביבה פירושו תוספת-יצירה, הנכללת באוצר לא-לנו, ואנו חייבים לראותה ספרות נכר, הרי חלקו של המעבר הזה פירושו תוספת יצירה, הנכללת באוצר שלנו, ואנו רשאים לראותה כספרות-לענו. אמת, כוונתנו אינה מרחיקה עד כדי סברה (שגם היא יש לה על מה שתסמוך), כי עלינו לשייך לספרותנו גילויים כהיינה וברנה³ ודומיהם, ששייכותם כמתוודדת בין שתי ספרויות; כוונתנו עתה מסתפקת בקביעת העובדה, כי ישנה ספרות הכתובה בלשונות-לענו, ודוגמת-ראשית חותכת לה בלשון הגרמנית, והיא שייכת לספרות הישראלית, והמדובר הוא לא בלבד בסוג הספרות, ששייכותו הזאת ברורה מאליה, כחכמת ישראל על סוגי החקר הרבים שלה, אלא גם בסוג ספרות, כשיר וסיפור ומחזה, ששייכותם לה קבועה ועומדת לפי בחינה משולשת: גם על פי כוונת הכותב, גם על פי ענין-הכתיבה וגם על פי קהל הקוראים. כבר יש בידינו נסיונות של חולדות הספרות הישראלית, אלא דוקא הטובה בדוגמותיהם (צינברג) אין בה כדי יציאת חובה. לכאורה יפה ההנחה, כי ספרות ישראלית פירושה מה שנכתב בלשונותינו, בין בלשון שלידתה בראשית ההיסטוריה של העם וחייה מלוא-רוחב-תולדותיו וארכו, ובין בלשון שנספחה לנו בגולה ומשנקלט בה רוחנו ומזגנו, נקלטה בנפשנו כלשוננו. אך הנחה זו צריכה הרחבה לא בלבד על שאר-לשונות-הגולה (לאדינו וכו'), אלא על לשונות-לענו באותה תקופת-ביניים שנוצרה בהן ספרות שהיא, אם לפי הבחינה המשולשת שהזכרנו, אם לפי בחינה נוספת, ספרותם של ישראל. בדיון כולל כזה, שאנו מחוייבים בו, לא נסתפק בציונה של העובדה, כי ספרות-לענו זו היתה כמין מחסה קטן, שהסופר העברי היה נעזר בו (העתקה ועיבוד), אלא גם נעשה קונפרונטציה בין שני מעשי-ספרות אלה, ספרות-הנכר וספרות-הלענו, יצירי יהודים, ובין הספרות בלשוננו ובבדוק את השלישית הזאת על דרכיה רבות-ההישגים והכשלונות, המעלות והמורדות. וכאן תתגלה לפנינו תמונה מעניינת — הסופר בן-ישראל שהלך ללשון הסביבה כלשון נכר להיטמע בה, עמה וסירתה, הנפתולים שבין העולם שהוא ביקש לעקור את עצמו מתוכו ובין העולם שהוא ביקש לנטוע בו את עצמו, היו בו כוחו ההיסט⁴ ואישיותו. שעמדה בנפתולים אלה, נגלית לפנינו עזה ומגוונת//הסופר שהלך ללשון הסביבה כלשון-הלענו, לעשות בה סניף לספרות ישראל, לא ידע את הנפתולים האלה, או ידעם במידה מהוקה, ולא נסער כקודמו בהתנגשות של שני העולמות, שכן הסתדר כביכול בנוח בשוליהם, ואישיותו, שעמדה בפניה שבה אין משב האור והאוויר מרובה ביותר, נגלית לפנינו קלושה ומעומעמת.⁵ העובדה הזאת אינה משתנית במכריע, גם אם נקיים את חובת-האמת ונאמר, כי בדרך-כלל הלך, כנראה, טיפוס תקיף יותר מטבע-ברייתו לספרות-הנכר וטיפוס רפוי יותר מטבע-ברייתו לספרות-הלענו//ואילו הסופר, שלא הלך ללשון-הסביבה, בין כלשון-נכר ובין כלשון-לענו, ונאמן ללשוננו, עשה בדרך ארוכה מה שעשו שני סוגים אלה בדרך-הקצרה — לפי מחשבה-תחילה הרי ביקש לעשות מה שעשה חברו שהלך ללשון-לענו, מבלי שיוכל ליהנות מאותה נוחות, הניתנת בשימוש בלשון חיה; ולפי סוף-המעשה הישגו היה

ספרות

LAAZ

German - Jewish

1) writer's intention

2) implied reader

3) subject

"transitional period"

psych types

1) cultural assimilation =

dynamic personality

2) cultural mediation (las

suppressed personality

3) Jew-long writer

combined both cultural tensions within his own medium, though exacting much greater creative input

hidden polemic w/ Canaanites
"חל"ו

³ Heinrich Heine (1797-1856); Ludwig Börne (1786-1837)

⁴ ferment

⁵ meagre and dim

כהישג יריבו שהלך ללשון-נכר, מבלי שיהא פטור מנפתולים, שהיו אמנם אחרים משל יריבו אך גדולים וסבוכים מהם. כי מה שניתן לחברו ויריבו, כמעט באפסיד, חייב היה הוא לכבוש ששל ששל במשך כמה דורות; חייב היה להטיל על עצמו רוב יגיעה וטורח ולקבל גזירת גמגום ועמעום ולשאת ימים רבים בדיספרופורציה שבין תוך וקליפה, עד שיצר ביניהם, במיטב נאמצי, תואם שהיה בו מקירובו של דרך הטבע. אבל גם בהעריכנו נאמנה את עוצם-גבורתו אין לה נעלם, כי חברו כותב-הלעז ויריבו כותב-הנכר היו לו כיסודות מעוררים, ששל פיהם מדד את עצמו ודרכו והם שהגבירו ביוצרים או בלא-יוצרים את מתיחותו, שחתרה להגיע לאשר הגיעו הם. אולם מבלי שיעבור עבירו: לשם נוחיות כאשר עבר האחד, ומבלי שיחטא חטא של התכחשות כאשר חטא האחר.

אין הגבורה הזאת נפחותה, גם אם גילויה הוא תוך-כדי הפסד שטחים מתחת רגלי הספרות, על יוצריה וקוראייה, ותוך-כדי נסיגתה הגדולה מזרחה, כשם שאין אותו הפסד ואותה נסיגה נפחותים משום גודל הגבורה ההיא. עוצם הנסיגה הזאת לא יגיעו ממנה עיונים, שילמדונו, למשל, כי בגרמניה לא חדלנו מכתוב בלשוננו ותמיד נמצא בה מנין גדול או מועט שנאמנו בפועל לספרותה, וגחלתה לא כבתה בה מעודה. מחקרים אלה (ג. קרסל) חשובים להכרת עצמנו, להכרת אדיקותנו בערכים שלנו, אבל הם לא ישנו

מן העובדה, כי לשוננו חדלה להיות שם גורם חשוב; כי לא עמדו לה יוצרים, ולא היה לה קהל, ציבור שהם בחינת נורמה ולא כיוצא דופן; כי עיקר כוחנו בספרות ניתן זמן ללשון-לא-לנו, בין אם פריו שייך לאוצר ספרות זרה ובין הוא שייך, ופעמים אך בדוחק, לאוצר הספרות הישראלית. גם במזרחה של אירופה נתנו מכוהנו לספרות לא לנו, תרמנו מכוהנותינו גם לספרות הרוסית גם לספרות הפולנית, וכדומה, אולם אם בגרמניה ואגפיה נתנו מרבית הכוחות, ולימים כמעט כל הכוחות, לספרותה, הרי לא נוכל לומר כי הספרות הרוסית, הפולנית וכדומה זכתה בכוחות, גם באיכות וגם בכמות, ככוחות שנשארו לפליטה לנו ובתוכנו. לאמור, כי קיבוצי היהודים באירופה שמרו, אם במידה מרובה אם במידה מועטה, על זיקתם, בין זיקה של נתינה בין זיקה של קבלה, לספרות העברית. אבל חובה היא להבדיל בין קיבוצים, אשר הכוחות הגדולים והעיקריים שבהם גשאו בתחומה ובין הקיבוצים אשר הכוחות הגדולים והעיקריים שבהם הלכו אל מחוצה לה. גם פה, במזרחה של אירופה, היו אבידות גדולות, אבל בין הכוחות שהלכו ללשון הסביבה כלשון-נכר ובין הכוחות שהלכו ללשון הסביבה כלשון לעז אינם עיקר כוחה של היהדות הזאת, באוקראינה ופולין, בגליציה ובסרביה, ברוסיה הלבנה וליטא. במסכם נאמר: התרומה הרוחנית הגדולה, והעיקרית שלנו במערבה של אירופה ניתנה בתחום הסימפיוזה, התרומה הרוחנית הגדולה והעיקרית שלנו במזרחה של אירופה נשארה בתוכנו ונפרדה לשתי לשונות היהודים, לשון הנצח (עברית) ולשון הזמן (יידיש).

West Europe → symbiosis

E.E → creative force

remained inside the fold,
expressed in 2 Jew.
lang.

Catholic view of Jew. lit

still sees Ashkenazi as the pinnacle

yet within much larger context than other critics

כבר שמענו, כי המבקש לבוא בסודה של ספרותנו בדורות האחרונים וסודותיה אי אפשר לו כי ייצא ידי חובת חיקורו, אם יראנה בדולה ולא יתחקה על המעגל הרחב, מעגלה של הספרות הישראלית רבת הלשונות. נתינת דעת פירושה חובת בחינה כפולה — בחינת הספרות העברית מזד מקומה בתוך הספרות הישראלית ומצד יחסיה לגבי הספרות הישראלית. בחינה זו חשובה ביחוד בנקודת השוני המכרעת שבין חלקי הספרות הישראלית — נקודת הלשונות. כתיב: נקודה, קרי: מסכת. ועיקרה המשולש הגדול: מקרא (עברית), תרגום (יידיש), לעז. אנו יודעים כי המשולש הזה פתוח לערעור: האם אנו רשאים לבקש יסודות יהודים בספרות-הלעז הזאת. לא בלבד בתחום כוונתה, עניינה ושירותה, אלא גם בתחום לשונה. גדול כוחו של ערעור זה, אך ככל שאנו מוסיפים לעיין, כוחו זה מתקטט והולך; כי אמנם המבקש לעמוד על היסודות היהודיים בין גלויים בין נסתרים, בין מכוונים בין שאינם מכוונים, בספרות הלעז של ישראל מוצא גילומם גם בעצם לשונם. ולא זו בלבד, אלא יותר משאנו עשויים לגלות יסודות כאלה בכתביהם של מי שלשון הלעז היתה להם כלי-תיווך לבני עמם ואמונתם, אנו עשויים לגלותו בכתביהם של מי שלשון הלעז היתה להם כלי-מזיגה בבני עס-ניכר, שביקשו להיטמע ואף נטמעו בתוכו. לאמור: מי שכתב, למשל, גרמנית בשביל יהודים ולצרכם בלבד, — היסוד היהודי שבלשונו הוא רפוי יותר; מי שכתב כמותו גרמנית אך לגויים — היסוד היהודי שבלשונו עז יותר. מעט ביאור להופעה זאת כבר ניתן לנו בנסיוננו לקבוע טיפולוגיה שעל פיה הבחנו בין מי שהלך ללשון הגויים כלשון-ניכר ולבין מי שהלך ללשון הגויים כלשון-לעז. אבל מי שהעמיק בסוגיה זו (מ. קלנארי) מסייע בידינו לעמוד על טיבו של החזיון הנראה תחילה מזור ביותר. כי הוא ניסה לבחון דורות הסופרים של בני עמנו כותבי גרמנית ובחינתו העלתה לו, כי ראשוניהם (דוגמה ראשה, כמובן, מנדלסון) אין להבחין בין לשונם שלהם ושל בני דורם וסביבתם, הסופרים הגרמנים שאינם מישראל. מה שאין כן דורות שלאחריהם — כל מה שאנו מתרחקים יותר (ברנה, היינה) אנו מבחינים בסופר הגרמני ממוצא ישראל איזה שוני, איזה ייחוד, ובדיקתו מעמידתם כיסודות-גזעם, וכשאנו מגיעים לאחרונייהם מנצנצות לפנינו דוגמאות, שהשוני הזה מגיע, אם כי ברוב פיתולים, לידי מסגתו (קאר).⁶ הבדיקה של הספציפיקה בלשונם וסגנונם מהיבט טירחה מיוחדת, שאינה מכלל-דיוננו עתה, ואנו דיינו בהערה כוללת: אם ניטול, למשל, הטיבת כתיבה של מנדלסון מזה וחיבת כתיבה של ברנה מזה ונבהים, הרי נמצא בחטיבה האחרונה מה שלא מצינו בחטיבה הראשונה — נמצא אורית לשון המצינת במוג מיוחד, בהריפות מיוחדת, בחידוד מיוחד וכדומה מיני תכונות, ששרשם הוא במוצאם מישראל. ויהיה מזה, כל מה שתהליך הטמיעה בלשון הניכר ומציאות הניכר גובר והולך, כל שההדירה לתוך חייה תרבותו של עס-הנכר גוברת והולכת, כן גם אותו היסוד היהודי גובר והולך, וביטויי היהודיים המיוחדים כאילו מתלטשים והולכים, משתחווים והולכים, עד שדיינו בהצצה בחטיבת-כתב קטנה, כדי לפסוק: אין זאת בלתי אם מלאכת-סופר היא שמוצאו מישראל. דומה, יסוד המורשת שנדחק דרך שער-הבית הפתוח של התודעה פרץ לתוך אשנב-מרתפו הסתום שמתחתיה. משל אש שנבלם אפיק בערתה מערימה על בולמה ושל הבתה המעוותת מעצימה והולכת. והרי מערכת התכונות המיוחדות הזאת, על ביטוייה בלשון וסגנונה, קובעת את הסופרים האלה כסיעה מיוחדת לעצמה, ולמי שהם נקבעים כסיעה על שום ייחודם ביסוד, הבא ממורשתם שביקשו להתלץ ממנה, הרי הטמיעה כבטלה ומבוטלת. —

1222 rule - of-thumb

Analogy: Ake Cahan's
English prose style vs.
Malanud's

sharpened

assimilation

⁶ Alfred Kerr (1867-1948)

⑥

ראינו צד שווה בשתי בנות-התחרות, הלשון האויבת מזה והלשון היריבה מזה, — שתייהן היו לה ללשוננו סכנה. אך עלינו לראות גם צד שווה אחר: הן היו ללשוננו גם דרך. סכנה — משום שהפקיעו שטחים, קיבוצים, יוצרים מרשותה; דרבן — משום שהיו כאמת-מידה נסתרת לנאמני-לשוננו וספרותה. הדברים האלה אמורים לא בלבד בזרם הנמשך מן ההשכלה, הם אמורים גם בזרמים האחרים. מובן, כי לאחר שחקר הספרות החדשה יתכן את המעוות וישלב לתוכו את חקירות ספרותם של הזרמים האלה ויבדוק את הספרות הזאת מבחינת לשונה, ערכיה ודרכיה, נדע בבירור ובפירוט, כיצד נשתקפה הבעיה הזאת בספרות החסידות ומה היו פתרוניה. כנודע, היתה החסידות תנועה שהשיחה את עצמה במידה מרובה ואפילו מכרעת, בדיבור, בסיפור-מעשה, בשיחה, במימרה. לשון-דיבורה ממש לא כעדותה שבעל-פה (סיפורים המהלכים בין החסידים) היא עדותה שבכתב (סיפורים שנדפסו בקבצים שונים), ואם יש את נפשו לעשות ריקונסטרוקציה של העדות הראשונה על-פי העדות האחרונה, עומדים לרשותנו שני כלי-עזר. כלי העזר האחד הם אותם כתבי-השיחה והסיפור שנדפסו; כלי-העזר האחר הם כתבי יריבה, המשכילים, שנדפסו גם הם והעשויים לצרכי סאטירה וביקורת על דרך הפארודיה של כתביה. הדי השווה בין כלי-העזר האחד שהוא כאספקלריה לתומה, ובין כלי-העזר האחר שהוא כאספקלריה עקומה, הוא בלשון, שבה ניכרת ההתנגדות של היסוד הבא מן החיים (יידיש) והוא פה בחינת מקור, ושל היסוד הבא מן הספר (עברית) והוא פה בחינת-תרגום. והעיקר: לשון-החיים מספיקה פה את לשון-הספר במידה, שפעמים הרבה אנו יכולים לקרוא מתוך הנוסח העברי את מקורו היידי כדיוק, לרבות סדר הכינוסאכס וברירת המילים. מובן, כי בעדותם של יריבי החסידות, מעשי-הפארודיה של המשכילים, נדרשת התכונה הזאת לגנאי, ועל כן היא נבלטת דרך גזומה, שכן שורת הקאריקטורה נותנת, אבל דווקא הגזומה הזאת מראה לנו ביתר בירור את עצם-המגמה שבספרות החסידות, שהיא היתה מחוייבת בה כתנועת-שיחה היה — הלא היא המגמה לדבר בלשון חיה. נמצא מגמות היסוד של ספרות המשכילים כמגמת-היסוד של ספרות שנואיהם החסידים, אלא שדרכיהם שונים היו — המשכילים טרחו על תקנת לשוננו להיותה כלי קיבול למלוא-צרכי-ההבעה החיה בדרך שדחסו את תכנם בדפוסי-לשון ראשונים (מליצה); החסידים טרחו על תקנת לשוננו להיותה כלי-קיבול למלוא-צרכי-ההבעה החיה בדרך שפזגו את תכנם בדפוסי-לשון אחרונים (אידיום). אלה ואלה לא נמלטו מסתירה מוכרחת: חסידים — העניק, שהיה להם עיקר, פגם לשונם; משכילים — הלשון, שהיתה להם עיקר, פגמה תכנם. ספרות-זמננו, כשם שירשה את שני הזרמים האלה על רוחם ירשה גם את מגמתם כפולת-הדרכים בלשון, והיא שידעה להתגבר בשלימות על סתירתה.

ואם נרצה להבין את הסתירה הזאת, עלינו לראותה כפי שהיא מתגלית בשתי הלשונות הנלחמות בנפשו ועל נפשו של סופר אחד. אם נרצה לראות את הסתירה הזאת כאישיות שעמדה, בראשיתה של ההשכלה, בקר-המתחיות היוצרת של שתי הלשונות — הלשון העברית מזה והלשון הלועזית מזה — הרי מי לנו גדול ממנדלסון: דיה הצצה בחטיבה שלו בשפת-עבר ובלשון לעז להראותנו, כי לא הרי לשונה של זו על ערכה ודרגתה כהרי לשונה של זו על ערכה ודרגתה. המרחק שבין לשוננו העברית ולשוננו הגרמנית בולט מאליה ובדרך-בדיחה ניתן לומר: אילו מנדלסון ביקש להגיע בלשוננו לאותה קלות וגמישות, שהגיע אליה בלשון אשכנז, צריך היה להיות נכד של עצמו. פיסקה קטנה שלו עצמו מלמדנו, עד כמה הורגשה לו הסתירה הזאת — הוא כתבה כתשובה לשאלה, על שום מה לא כתב היבור נחשב בלשוננו והיא פיסקה רבת-משמעות: כי בהשתנות הלשון ישתנה הענין, עד כמה פיסקה זו קיימה את עצמה נלמד מדוגמה קטנה: היה מי שניסה (אחד-העם) להשיב מהכמינו כותבי-לועזית ללשוננו וקרא למי שכתב בשתי הלשונות כאחת (דוד קויפמן) והנה נתגלה, כי אותו חכם שכתבו בלעז היתה כהליכה חננית ואלגאנטית, כתיבתו בלשוננו היתה כהליכה על גבי כלונסאות. לפנינו חזיון של חיי שתי לשונות בנפשו של סופר אחד, וכל

Hasidism - prime vehicle

was oral (Yiddish)

can be reconstructed

1) thru hasidic works

2) " maskilic parodies

Hasidim valued this

attempt to break down written style

Maskilim decried it

Hasidism:

1) use a living speech →

2) idiom

2) emphasize content to detriment of form

Maskilim:

1) modelled after formulaic style (א)

2) emphasize form detriment of content

Dichotomy of form/content

① Mendelssohn

rule

② David Kaufman

אחת ואחת היא בו בדרגת-התפתחות אחרת, והוא חזיון מצוי לא בלבד במערב אירופה אלא גם במזרח (אליעזר לאדיר בעל השירה הקלילה בגרמנית והשירה המשורבבת בלשוננו). אולם מלוא גילוייה של הסתירה הזאת אנו מוצאים בסיפרים, שעמדו בקר-המתחות היוצרת של שתי הלשונות — הלשון העברית מזה ולשון היידיש מזה — ונתקיימה בהם בתכלית-הריפות אותה האמירה: כי בהשתנות הלשון משתנה הענין. ביטול-המרחק בין הענין והלשון, כבר ראינו דוגמת נסיונו בספרות החסידות (גם במסירת השיחה כהווייתה, גם בשיבוץ של פלפליידיש כלשונה), ומה שהיא עשתה שלא במזכוון, עשתה ספרות-ההשכלה במתכוון בכתבי-הפילסוף, ביחוד בפארודיה. פארודיה כזאת שנשתמרה לנו בשתי הלשונות (מגלה טמירין)⁸ מניחה בידינו לעמוד בפירוט יתר על הדרך הזאת, שבה מתבטל המרחק בין הענין והלשון באופן שלשוננו מוותרת על חוקיה וכלליה (סינאטאס, צירופים) ומקבלת מרותה של הלשון היריבה. הדרך הזאת של הרב (פרל) מתבלט לעינינו, אם נשווה אותה לנסיונו של התלמיד (ולולה וברור)⁹ אשר המשיך קרה-פארודיה כמתכונת-פומוניעם, שנתנם לנו בכפל-לשון דף כנגד דף. יודאי היתה כוונתו, אם גליה ואם עלומה, לקיים בשתי הלשונות חיוניות עממית, אך, למעשה, הרי מבחינה זו — כהישגו בנוסחידיש כן כשלוננו בנוסח-עברית, ואפשר, כי ההשכלה בחלקתה המיוחדת הזאת, חלקת ביקורת החסידות על ידי שאילה פארודיסטית מתכניה וצורתה, נתעוררה במיוחד על המרחק שבין הלשון והענין, והתעוררות זאת, בין מודעת ובין מוחשת בלבד, גם היא מכלל הגורמים, שדחפו את סופרי ההשכלה, וביחוד את הסופרים שלאחריה, לבקש ביטולו של המרחק הזה. כי עצם הודקקותם היוצרת של המשכילים ללשון המדוברת (יידיש) העירתם על המרחק ההוא ועוררתם להתגבר עליו בדרך אחרת, ומן החובה שנזכיר לעצמנו, כי מופת-ההתגברות ניתן לנו עוד בראשיתה של ההשכלה, ואם כי נסיונו נשתקע, הרי היו כאותם מי מעין המחללים במעמקים וחותרים בהם, עד שהם פורצים בעוז מכופל. הכוונה היא לאותה אישיות, שהיתה חולית-היבור ממש בין מערב ומזרח, תלמידם של משכילי ברלין ורבם של משכילי גליציה, פודוליה, ליטא. הוא (מנדל לפין)¹⁰ איש אשכולות, במעלה ההשכלה של תקופתו, מורה לבני אריסטוקרטיה של אחרים (בית הדוכס טשארטוריסקי), בנה בנין-אב כפול — מכאן, במעשה-התרגום שלו ללשון הנכתבת (עברית) נמצאה לו הדרך להקטין במכריע את המרחק שבין הענין והלשון על-ידי שהתיר לשוננו מכבלי-עיוגונה לרובדי-המקרא והרחיבה על רובדי-ספרות מאוחרים, לשון החכמים; במעשה-התרגום שלו ללשון המדוברת נמצאה לו הדרך להקטין במכריע את המרחק שבין הלשון, שהיא לשון-עם בדרגת-פשיטותה ובין הענין שהוא ענין-ספרות בעילוי (משלי, קהלת, איכה), וכאן וכאן נתן דבר-חמדה בודקו ואיוונו. תרגומו ללשוננו מתפרד לשני ראשים — הרגום מלשון לועז ללשוננו (טיסו, קאמפה)¹¹ ופירושו הוא התמודדות-כוחה של לשוננו עם לשון-גיכר ועולמה; תרגום מלשוננו ללשוננו (מורה נבוכים לרמב"ם). ופירושו היא החלפת נוסח כבד, משורבב, קלוט רישומי-חוץ (לשון תיבנית) בנוסח קל, גמיש, ספוג רישומי-בית (לשון חכמים). הספק, אם תרגומו זה מיתר באמת את קודמו בעינו עומד, אבל לנו חשובה העובדה, כי מגמתו הלשונית באה כאן על מילואה. והאומר: מלאכת-סגנון, ראוי שיתן דעתו על חשיבותה של סטיליזאציה בספרות התקופה, וביחוד על הכמיתה שבה להגיע למדרגה, שתהא נחשבת מקור של דור ראשון הראוי להיות מופת לדור אחרון. וכן ראוי לשים לב לאידיאל של הסטיליזאציה אצלנו, שתחילה הוא בלשון המקרא (יצחק סטאנוב)¹² ועתה הוא בלשון שלאחריה (לפין), ובדומה לכך שוני האידיאלים של הסטיליזאציה בספרות אירופה, אם מתכונת-קלאסיקה אם מתכונת-ימי-הביניים (פרשת אוטיאן).

③ Eliezer Ladir

Maskilic parody

has to overcome the dichotomy

1) butchering Hebrew syntax, grammar

2) writing in Yiddish

3) creating a new synthetic Hebrew

Lefin

⁸ ספר מלפני (1819) מאת יוסף גרץ (1773-1839) Simon-André Tissot, author of a popular medical handbook (1761);
⁹ ספר מלפני (1826) מאת יוסף גרץ (1826-?) Joachim Heinrich Campe (1746-1818), German children's writer.
¹⁰ ספר מלפני (1749-1826).
¹² ספר מלפני (1732-1805).

cf. Tibbo's & me
of 1913
with Lefin's
anticipates 2
schools of ethnology

How Shall Renewal
Be Wrought?

collecting: vertical -
reappropriating one's own
Bialik - Odessa
translating: horizontal
appropriating the Other
Frischman - Warsaw

עתה, משהגענו לנקודה, שבה מעשה התרגום נכנס בגדר של תנועה ואירגונה, ראוי שנחזיר עצמנו לאותה דוגמה, שהיתה לנו כעין דוגמת מוצא — מנדל לפין, ומעשה התרגום שלו שיש בו גם כפל פנים וגם כפל לפנים כפל. יש בו כפל פנים — שהרי הוא נפלג לשני כיוונים, לפי שתי לכונות ותרגומו וכבר ראינו מה העלה לו תרגומו בזו ובזו וכבר ציינו כי היה בזה אבסורד לכפל הלשונות ואבירי (מנדלי); יש בו כפל לפנים כפל בהרגומו ולשוננו — אנו מוצאים מכאן תרגום משפת לעז לשוננו, מכאן תרגום מלשוננו ללשוננו (מורה הנבוכים). לכאורה אין התרגום מלשוננו ללשוננו אלא חילופו של סגנון. שנראה קשה-הבנה, בסגנון שנראה קל-הבנה, חילופה של לשון שדבקה בה קליפת-חוץ וספחתה בלשון שנשמר בה התוך מבית ועורו. אבל אם נעיין, נמצא יתירה מזו, בין שהמתרגם ידע ובין שלא ידע על כך: התרגום הזה מקדים מפעל, שצרכו והגשמתו באו רק מקץ זירות אחדים, הוא מפעל הכינוס, שכוונתו מקבילה לכונות מפעל התרגום: כשם שהמפעל האחד בא לכבוש ללשוננו את עולם-הספרות שמחוצה לה ולעשותה גורם משפיע, כך המפעל האחר בא לכבוש את ספרותנו לעצמנו כבסיס משפיע, והוא בא לכבוש אותה באופן שהוא מחזיר על מרחב התפתחותה של ספרותנו רבת הדורות, מלקט את אוצרותיה ובורר ונוחם כמין מתן חדש, המסגלה להיקלט בנפש הדור, הכרתו והרגשתו ולקבוע את אפיו. אם לחזור על הדוגמה של לפין נאמר, כי בו כרוזות תנועת התרגום על שני כיוונים הגדולים — האחד הבא להעשיר את ספרותנו בנכסים שנוצרו מחוצה לה, האחר הבא להעשיר את ספרותנו בנכסים שנוצרו בתוכה. כמובן, כי במפעל הכינוס מונח תרגום משמש לפעמים פשוטו כמשמעו, ופעמים דרך הרחבה ואפילו דרך השגלה. פשוטו כמשמעו — כשהדברים אמורים ביצירי-ספרותנו שנולדו בתוכנו, אך לא בלשוננו, והם צריכים תרגום, דרך הרחבה — כשהדברים אמורים בכינוסם של יצירי ספרותנו שנוצרו בעירובי לשונות והם פזורים וזרויים וצריכים ליקוט וברירה, סידור וניפוי, עריכה וניטוח; דרך-השגלה — כשהדברים אמורים ביצירי ספרותנו שכוונו עמם לקיים עצמם כהוויתם, אלא שהם צריכים רוב הסברה ופירוש שהדור יוכל לטעום בהם מלוא טעמם. ויש שהרחבתה במידה שהיא יונקת מתחומה של הספרות, כשם שהיא מחייבת את מפעל-התרגום, שתעודתו הרחבת נופיה, כך היא מחייבת את מפעל-הכינוס שתעודתו העמקת שרשי עצמה; ולא עוד אלא המפעלות זיקת גומלין ביניהם והשמירה על המידה הנכונה שביניהם עשויה לשמור את ספרותנו, שלא תהיה כאילן שענפיו מרובים ושרשיו מועטים והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו.

מחשבת הכינוס, כפי שנתנסחה בתכנית מכוררת (בהוצאתו הנודעת של ח. נ. ביאליק)¹³, ואשר בתוספת דברים לה, היתה כתשובה לתכנית שכנגד (ד. פרישמן)¹⁴ עוררה פולמוס, הנמשך בשינויי-גירסה שונים עד ימינו.

13 ח. נ. ביאליק "האגדה" (1905).

14 ח. נ. ביאליק (1859-1922), "האגדה" (1922), "האגדה" (1922); כיסא תיג'מ' יב'ס.

9

הגדרתו המצויה היא: תכנית מעשית מחושבת מה קודם בה למה — אם טיפוחה של יצירה מקורית בדורנו, (ובכלל מה קודם למה: ספרות יפה א סוגי ספרות אחרים), אם כינוסה של ספרותנו בכל הדורות בין בדרך גנייה ובין בדרך חתימה, ובאמת, כשנעיין בדברי הוויכוח בין שני היריבים הנזכרים ייראה לנו, כי כזאת היתה נקודת-המוקד. אלא שעלינו להעריך את הניגוד שביניהם לא לפי דבריהם אלא לפי מעשיהם, שכן שניהם זכו במידה מסוימת, לקיים את תכניהם הלכה למעשה. והנה הערכת שני המפעלות האלה מלמדתנו כי עיקרו של הניגוד לא היה בשאלה: נקודה הכובד של תפקיד דורנו היכן, בנופים או בשרשים. כי במעשה שלהם, ביחד כשהגיע לממדים גדולים יותר (הוצאת שטיבל מזה והוצאת „דביר“ מזה), ראינו שניהם שווים בטירחה אחת, — טיפוח הכוחות היוצרים של הדור, ושונים בטירחה האחרת — האחד הניח את הדגש החזק בתרגום והאחר הניח את הדגש החזק בכינוס. עתה, ממרחק הימים, כשאנו סוקרים את מפעולותיהם של שני יריבים אלה, הרי לאחר שאנו מסלקים כמה גורמי הניגודים, ביחוד גורם המנטאליות השונה שבין נוסח-וארשה ובין נוסח אודיסה¹⁵, אנו רואים בעליל, כי הבדלי הדגש שבתכניות ובמעשים נבעו לא בלבד מהבדלי ההשקפה הכוללת אלא גם מהבדלי ההשקפה האקטואלית. שעל פיה ראה עצמו מרכז-וארשה יותר כמרכז-קבע, שעל כן התכנית שנוגדה בתוכו היתה גם הולמת צרכה של מציאות עברית מלאכותית יותר, ואילו מרכז-אודיסה ראה עצמו, בין מדעת ובין שלא מדעת, ואף היה כתחנת מעבר לארצנו, ושעל כן התכנית שנוגדה בתוכו היתה גם הולמת את צרכה של מציאות עברית ממשית, כפי שיכלה להיווצר וגם נוצרה בארצנו. כי אם נעיין בתכנית נוסח-וארשה ונעמידה על חודה נמצא, כי אף שראתה את עצמה כעצם ההתפשטות היתה לאמיתה ביסוד הצמצום. ודאי הצמצום הזה שונה מצמצום אחר, שקדם לו (אחד-העם בתכנית „השילוח“), אך הוא שונה ממנו בגילוי דומה לו ביסודו. כאן העבריות היתה בתוכו, ערכי היהדות שעיקרם תפיסה אתית, וכאן העבריות היתה בלבוש, צורות אירופיות שעיקרן תפיסה אסתטית. אולם כאן וכאן לא נתפסה תעודתה האקטואלית של ספרותנו כתעודה למילוי כל צרכי החיים; כאן וכאן נתערערה, במעט או בהרבה, המגמה הלא-מודעת של ספרות הדורות האחרונים, שסייעה לה שתהא מתפתחת כאילו¹⁶ חיי לשוננו היו חיי-נורמה מתוקנים ושלימים, והיא נתערערה משום התודעה כי החיים האלה בגולה אינם יכולים להיות שלימים. ואף כי כאן וכאן היתה כפירה בסיסמה של יהודי באהלו ואדם בצאתו, הרי עצם החציצה קיימה את עצמה, שכן מציאות הגולה, שנחשבה כאן וכאן כקטיגוריה של קבע, קיימתה, אבל כש נתפתחות ספרותנו (ביחוד שירתנו החדשה) באה ומרדה על הצמצום האחר, כך התפתחות חיינו (ביחוד הישוב העברי) באה ומרדה על הצמצום האחר. מחוץ ראייה זאת מתבלט הניגוד שבין תכנית פרישמן ובין תכנית ביאליק כניגוד שבין תכנית הפועלת לפי בחינה ריאליסטית גלויה ובין תכנית הפועלת לפי בחינה פרוגנוסטית עלומה. היתה זו פרוגנוזה, שהנחתה האב שלה חבויה, כפי שראינו בכלל-מעשה של ספרותנו החדשה: מציאות שלימה, שהיא לנו היום כענין-של-כאילו, תהא מחר כענין-של-ממש. כוחה של ראייה פרוגנוסטית זו הוא שהשכיחה לראות את העבריות במעגל-חיים שלם, הכולל את כל הצרכים וכל צורך וצורך מתמצה בו בפרופורציה נאותה.

Bialik - Dror

Odessa = transit point

only authentically

Jew treasures are to be preserved

השילוח

emphasis on Jew content

ethical norms

Both rejected the as-if philo of the Haskalah

Odessa saw the purpose of Heb lit = answering to Jew needs; Warsaw championed the European

Hebrew poetry rejected the Odessa Platform

The Yishuv rejected the Warsaw Platform

Frishman

Shtetl

Warsaw as a permanent center

an artificial Heb. culture

Jewish in outer form European aesthetic norms

separation

Haskalah Platform

vindicated by Zionism

¹⁵ הכ"ח למנצ'ה, אהז-העם וריאליזם

¹⁶ אהז העם „השילוח השילוח“, השילוח א' (1896).

¹⁷ מניק העי „קולו של ילד“ מאת י. פ. זיוניץ.